

Ördögh Szilveszter: Koponyák hegye

Ördögh Szilveszter a Szeged környéki parasztvilág ábrázolásával kért s kapott belépőt a magyar irodalomba. Első könyve, *A csikó* című novelláskötet ebből az élménykörből sarjadt. Az olvasók tetszéssel fogadták, a hivatalos megbecsülést a József Attila-díj jelentette számára. *A csikó*-kötet novellái általában érzelmdús történetek, középpontjukban a parasztvilágon belüli nemzedéki ütközés áll, a munka istenének hódoló kemény apákkal találják szemben magukat a műveltségre, szellemi pályákra törekvő, új életkörükből tájékozódó, nagyobbra néző fiúk. Az ebből a konfliktusból származó sérülések két külön világot jelleget, valamint egy korszak- és életformaváltás bonyodalmaival rajzolják. A novellák olvasóinak meggyőződésük maradhatott, hogy Ördögh Szilveszter csak egy-két jellegzetes problémakörre szűkítette ebben a kötetben ismereteinek, élményeinek világát, s a paraszti lét titkainak összetettebb feltárása újabb könyveiben folytatódik majd.

Nem így történt. *A Koponyák hegye*, Ördögh Szilveszter második könyve nem kapcsolódik a paraszti élményvilághoz, hanem azoknak a későbbi novelláinak a folytatása inkább, melyekben az írói invenció úgynevezett szekunder élményekre irányul, a történelem és a művészet egyes jelenségeit emeli műképző élménnyé. A szekunder élmény elnevezés nem találó, mert lefokozó értelmű, a másodlagosság tudata kapcsolódik hozzá. Pedig szándéka szerint nem minősítő, hanem differenciáló értelmű fogalom csupán. Jobb híján ezzel szokás elkülöníteni a történelmi, művészeti ihletést az életben valóságosan átélt eseményekből, történetekből nyert élményektől. Sokszor egy-egy művészi élmény sokkal jobban megragadja az írókat, mint az az élmény, melynek közvetlen résztvevője, esetleg főszereplője volt. Különféle típusú, de nem különféle minőségű élményekről van tehát szó. Az élmény fontos meghatározója minden művészi alkotásnak, jelentősen befolyásolja az alkotói szándékot, a mű karakterét, jellegét. A szekunder élményből teremtett művek szükségszerűen szembesítenek, a művész úgy vall bennük az életről, hogy közben számot vet egy korábbi életértelmezéssel, műalkotással. Természetes, hogy összetettebb, áttételesebb művek születnek így. Az élmény eme jellegadó szerepének nagy jelentősége van abban, hogy a próza modern teoretikusai elkülönítik egymástól a tényirodalmat és az értelmező, parabolisztikus ábrázolás változatait. Ördögh Szilveszter regénye ez utóbbi változatba tartozik, hiszen tárgya Jézus bibliai története az utolsó vacsorától a kereszthaláláig terjedő időszakban. A művészet közel kétezer esztendő óta fordul tárgyért és ihletért a Bibliához, különösen pedig ehhez a leginkább drámai fejezetéhez. A legnagyobb feladatok egyikére vállalkozik tehát az író, amikor Jézus-regény írására szánja el magát. Mi újat adhat még a számtalan értelmezéshez, számtalan művészi átdolgozáshoz? Miféle leleménnyel tudja aktualizálni, mai érdekűvé tenni a kétezer éves történetet? Ha nem változtat a történeten, hogyan adja saját világát hozzá? Ha meg változtat, lesz-e elég gondolati és ábrázoló ereje ahhoz, hogy a közismert remekmű anyagából, motívumaiból új világot teremtsen?

A Biblia modern művészi feldolgozásai általában megfosztják Jézust az istenemberi vonásoktól, s történetét emberi drámaként értelmezik. Ördögh Szilveszter is ezt teszi, az ő Jézusa a nemesebb minőségre, az igazi életre törekvő ember, gyűlöli az élettelen életet és a rendetlen rendet, mindenben az igazit, a kiválót, a nagyobb igényűt keresi. Küzdelméhez társakra, sőt tömegekre van szüksége, mert az új világot az emberekben kell megteremteni, az emberekből kell felnöveszteni. Rá kell ébreszteni őket arra, hogy magukban hordozzák az igazságot, egy külön világ igazságát. Az emberek azonban nem érik fel ésszel, hogy elképzelhető, megvalósítható ez a külön világ. Jézusnak a meggyőzés, toborzás látványos eszközeihez, a csodákhoz kell folyamodnia, csalást, szemfényvesztést kell elkövetnie, hogy felébressze az emberekben a külön világ utáni vágyat. Jézus azonban ember, célja nem

a csodák elhitése, s nem a saját dicsősége, hanem a nagyobb igény felélesztése. A csodák nem szolgálhatják sokáig az ő igazi célját, mert az igazságról torz elképzeléseket táplálnak, egyedül Jézus személyéhez kapcsolják azt. Ezért kell Jézusnak újítania, nagyobb, maradandóbb érvet találnia az igazság közösségivé tételéhez. Olyat, mely a Jézus személyéhez kötött igazságot mindenki igazságává teszi, melynek révén a tanítványok élni kezdik az igazságot maguk is.

Jézus az igazságot akarja egyetemes érvényre juttatni, ennek egyetlen lehetősége van: az önfeláldozás. Ha Jézus meghal, a tanítványok cselekvésre kényszerülnek, mert nem lesz többé, aki helyettük cselekszik. Föl kell magát áldoznia az emberekért, az igazságért. Ezt azonban bűn nélkül kell kiprovokálnia, hiszen vétkezésen nem lehet az igazság mártírja: „Az én ártatlan halálom lesz az a csíra, amiből fölvirágozik az emberekben az igazságunk!” Ördögh Szilveszter kitűnő leleménnyel találja meg a történet archimedeszi pontját: Jézusnak meg kell teremtenie a bűnösség látszatát, ennek pedig az a leghatásosabb módja, ha a tanítványai közül árulja el valaki. Ezért beszéli rá legkedvesebb és legértelmesebb tanítványát, Júdást, az áruló szerepére. Ezzel bizonyítani tudja azt is, hogy mozgalma nem isteni eredetű, tehát nemcsak az eszméket féltik majd tőle, hanem a hatalmat is, ez pedig cselekvésre kényszeríti ellenségeit. Jézus és Júdás filozofikus drámai párbeszéde a regény elején Ördögh Szilveszter legnagyobb írói teljesítménye, könyvének kitűnő gyűjtőpontja. Az író bírja gondolati erővel annak a meggyőzésnek a drámai útját, melyben Júdás a tiltakozástól eljut a belátásig, s szíve ellenére vállalja magára a Jézusénál is kegyetlenebb szerepet. Az igazság terjesztése érdekében. Jézus meggyőzi arról, hogy Júdás az egyetlen, aki nem tudná elviselni az igazság eltékozlását. Ő az egyetlen, aki hittel árulja el az igazságot, ha ez az egyetlen lehetőség arra, hogy az igazság megmaradjon tisztának. Júdás áldozata tehát Jézuséhoz fogható, kálváriája sem könnyebb az övénel.

A gondolati izzású párbeszéd érzelmileg is gazdag, az eszmék küzdelme után rászáll Jézusra az eszmékért feláldozott életek fájdalma, meg az önvád, hogy talán csak a maga kedvéért, csak a saját céljaiért hajszolta a megváltást. Júdás a szörnyű kelepcehelyzetben nagy tragikus hőse emelkedik, fegyelem és nagy harag, gondolat és érzés túlfeszített küzdelme zajlik benne. Így emberi és így teljes ez a történet. Természetes, de egyben a regény kompozíciós hibája is, hogy az író nem tudja ilyen hőfokon megtartani tárgyát. Pedig hibátlan az elgondolás: azzal akarja teljesíteni ezt a drámát, hogy jellemképek sorában bemutatja az emberek viszonyulását ehhez az élete kárán hirdetett, megvédett igazsághoz és magához az áldozathoz. Ezek a jellemképek rendkívül változatosak tartalmi vonatkozásban és az ábrázolás módját illetően egyaránt. Közös jegyük az, hogy Jézus törekvéseihez, áldozatához lényegében semleges a viszonyuk vagy ellenséges. A tanítványok elmenekülnek, Péter pedig meg is tagadja Mesterét. Mindenki a saját pozíciója, rokoni vagy tanítványi kötöttségének érdekéi szerint cselekszik, az eszmei kötelékeket az elemi létérdekek tolják félre. Akik valamiképpen segítenek — mint Cirenei Simon vagy Veronika —, véletlenül kerülnek a történetbe, legkevésbé sem értik Jézus szerepét, vállalkozását. A regény eme jellemképei általános emberi viselkedésmódokat jelenítenek meg. Az író a bibliai történet néhány szavas leírását vette alapul, s gazdagon kiszínezte, kibővítette, saját elgondolása szerint teljesítette ki a jellemrajzokat. Az írói átformálás sokkal kisebb mértékű ezekben, mint Jézus és Júdás viszonyának megjelenítésében, de a módszer hasonló. A cselekvésvélel tényeket megőrizte — mint Júdás árulását és öngyilkosságát —, de az indokolást olykor erősen átalakítja. Ezzel a jellemeket határozottan a mai viselkedésnormákhoz, viselkedésmódokhoz igazította. Közülük kiemelkedik Pilátus, a cselekedeteit minden oldalról fedezni kívánó árnyékember, valamint a mindentől hasznot húzni igyekvő kereskedő, a Szemtanú, akit az egész eseményből az érdekél legjobban, hogy itt sokan összegyűltek, bizonyára jobban elkelnek az áru. Semmit nem tud, nem is érdekli semmi az üzleten kívül, mégis ítélkezik, Jézus történetére is rávetíti a kereskedői szemléletet.

A portrészort lírai betétek és Jézus keresztútjának különböző időpontjairól adott tudatképek változtatják. Ez a struktúra az írói ábrázolóképeség nagy próbája, minden fejezet, minden epizód és jellem szuverén stílust követel magának. Annás és Kaifás vitája ellenpontja Jézus és Júdás párbeszédének, a Máriáról szóló rész a siratóének és az átokszöveg szerencsés ötvözete. A Szentanú beszéde a szűk kereskedői szemlélet erőltetése révén önparódia-jellegű. A Jézust bemutató fejezetek a himnusz, fohász, vád- és védőbeszéd, meditáció, önmegszólítás és könyörgés különféle módozataiból épülnek fel. Ördögh Szilveszter sikeresen alkalmazza a stílusváltásokat, nyelve pszichológiailag motiváltan igazodik a különféle jellemekhez és történetekhez. A lírai és gondolati elemek vegyítése lélektanilag hiteles, az egyes fejezetek maradandóak, de az egész könyv nem kerül egyensúlyba önmagával. Nem bontakozik ki, helyesebben — az éles exponálás után — elejti az író anyagának központi rendező elvét, a gondolatiságot lírára cseréli. Így, bár a hatalmas és nemes emberi vállalkozás halálbamenő nagy küzdelmét látjuk, s a társadalom ellenséges, értetlen és passzív viszonyulását ehhez; a regény gondolatvezetésében törést tapasztalunk. Az *Epilógus feszülettel* című zárófejezet szembesíti az eredményt a törekvéssel, a művészi szándék szerint tehát az összegzés igénye munkál benne, ennek a nagyra vállalkozó elgondolásnak azonban alatta marad a megvalósulás. Hiányérzetünket az okozza, hogy az anyagban ígérkező lehetőségekkel szembesítjük azt, amit az író kihozott belőle. Ördögh Szilveszter regénye ennek ellenére nagyratörő vállalkozás, eredménye szerint is értékes és izgalmas, gondolkodásra készítő írás. Az író pályáján pedig az új utak keresésének gazdag tükre, eredmény és újabb lehetőségek felvillantása egyszerre. Az emberarcúvá formált mítosz eszmélkedésre ösztönöz, a magatartásformák gazdag sora mérlegelésre, ítéletalkotásra és progresszív cselekvési lehetőségek felkutatására szólít. (*Magvető, 1976.*)

GÖRÖMBEI ANDRÁS

Két könyv a színházról

Két könyv: két dramaturgia. A gyakorlati színházi emberé és az elméleti emberé. A gyakorló dramaturg, *Czimer József*, akrobatikusan fölhág az elmélet hegygerinceire, s tériszony nélkül, a kötél-táncosok kihívó magabiztosságával sétál ott; a tudós szakember, *Hermann István* pedig a filozófia magasából ereszkedik alá, éltető oxigénért, a napi színházi gyakorlat deszkáira. *Czimer* könyvének címe romantikus (*A dramaturgia regénye*), a szerző egy nagy tapasztalatú kórorvos-diagnosza receptjeiről adagolja a színházat elgyengítő betegségek gyógyító tablettáit, ezekben a dramaturgia művészetét. *Hermann* könyvének címe prózai (*Évadok tanúsága*), és az elmélet áramkörébe kapcsolja drámahitét, színházi világlátását, ott járhatja nagy feszültség alatt, szinte az önmérséklés ellenállása nélkül. Mindkét kötetet gyönyörűséggel lehet lapozni. A felismert és konokul kivezetett igazságaikon, a különbözően szemléletes, ám élvezetesen leíró, megelevenítő stílusaikon túl mindenekelőtt következetességük, kérelhetetlenségük, célratartó szókimondásuk okán. Vagyis hát ezek a könyvek (és néhány egyidőben publikált társaik) bizonyító erejűek: nincs oly válságban a színházkritika, miként hírlík. *Czimer József* arra hivatkozik, hogy nem szívesen teszi ki lábát a színházból, holott maga sem gondolja komolyan, *Hermann István* viszont látszólag kívülről, legalábbis a nézőtérrel figyeli a játékot, de a kultúrpolitikus szemüvegével.